

az e munkában feltárt gazdag adatanyag és értékes részleteredmények alapját alkotják majd egy teljesebb, átfogóbb, Chemnitz egész gazdasági és társadalmi fejlődését tükröző munkának.

Bácskai Vera

Рындзюнский, П. Г.: Городское гражданство дореформенной России.
Издательство Академии Наук СССР, Москва 1958, 556.

A nyugati városi fejlődés és a keleti orosz falusi elmaradottság — ez a szembeállítás a múlt század dereka, sőt első fele óta ismeretes és divatos (nemegyszer még napjainkban is), ugyanakkor viszont igen megtévesztő, mert nem igaz, hiszen különböző fejlődési fokokon álló társadalmi képleteket igyekeznek egy adott pillanatban egy szempontból vizsgálni, és így mesterséges ellentétet teremteni. A kérdés tehát az, vajon Oroszországban a városi fejlődés csakugyan hiányzik-e, ill. amennyiben van (mert teljesen letagadni senki sem tudta), akkor mégis nem inkább kivétel-e az orosz társadalmi fejlődés paraszti jellegének szabálya alól.

P. G. Rindzjunszkij évtizedes munka után látott hozzá, hogy erre a kérdésre éppen az egyik legérdekesebb korszakban, a feudalizmus bomlásának, a tőkés viszonyok kialakulásának a korában keressen feleletet. Munkája az eddigi irodalom széles körű felhasználásán kívül a korabeli levéltári anyag, és ugyancsak korabeli leíró sajtóanyag fölényes ismeretéről és a kezelésében való jártasságról és biztonságról tanúskodik. Nincs módunk arra, hogy ötödfélszáz oldalas, vaskos, számos táblázattal illusztrált munkájának eredményeit részletesen ismertessük, csak a legfontosabb megállapítások felvázolására tudunk szorítkozni.

A szerző a városi fejlődés alapvető kérdését a parasztságnak a városba való beáramlásában látja, és ezért minden fejezetben ezt a kérdést teszi meg vizsgálati kiindulópontjául. Első fejezetében ismerteti a város szervezetét úgy, ahogyan az az I. Péter-féle, és különösen a II. Katalin-féle reformok során kialakult, a felvilágosult abszolutizmus tipikus intézkedései révén. Ezek a lakosságot merev társadalmi kategóriákba osztották be, és valamelyest engedtek a gazdasági és társadalmi fejlődés nyomásának, bizonyos reformokat hoztak, végső fokon azonban csak azért, hogy a feudális rendszert megtisztítsák kirívó hibáitól, és így biztosabban fenntartsák. A XVIII. század végén és a XIX. század elején egyre nagyobb ellentét támadt a mesterségesen megalkotott és megmerevített városi rendi szervezet és a valóság közt. A parasztok beáramlása a városokba, akár úgy, hogy kereskedelemmel foglalkozva vetődtek oda, akár úgy, hogy beálltak manufaktúrákba dolgozni, lényeges változásokat okozott. A városi felső rendek, a gazdag kereskedőpolgárság teret veszített a paraszti kereskedőkkel szemben, a városi kézművesek száma viszonylag fogyott a paraszti iparúzők javára. Ez a fejlődési irány természetesen már veszélyeztette az egész társadalmi rendet. Rindzjunszkij munkája

második fejezetében éppen azt mutatja be, hogyan próbálta a kormányzat megakadályozni ezt a fejlődést, s az 1824-ben kiadott Kankrin-féle céhszabállyal erősíteni a feudális renddel összeszövődött városi felső rétegek helyzetét a paraszti bevándorlás révén egyre duzzadó alsó rétegeknek a térnyerésével szemben. Ez a bonyolult előírások tömkelegét tartalmazó intézkedés az új elemek kizárásával az eddigi rendszer konzerválására törekedett, de ezzel természetesen éles ellentétbe került a gazdasági és társadalmi fejlődés alapvető irányával, amely a feudalizmus bomlása felé mutatott. Éppen ezért hamarosan felül is kellett vizsgálni legtöbb rendelkezését, ismét nagyobb szabadságot engedni az új városi rétegeknek a kereskedelem és iparúzés terén. Természetesen ezek az intézkedések megint csak félintézkedések voltak, nem álltak határozottan a fejlődő új mellé. A kormányhatóságok egyik legfőbb gondja továbbra is az maradt, hogyan akadályozhatnák meg a városi manufaktúrákban és gyárakban elhelyezkedő rétegek pauperizálódását, hiszen ezek voltak a város legnyugtalanabb, a fennálló rendet leginkább veszélyeztető elemei.

Mindezek előrebocsátása után tér rá a szerző harmadik fejezetében tulajdonképpeni tárgyára, az 1830—50-es évek orosz városi életének bemutatására. Itt nem általánosságban vizsgálja a helyzetet, hanem az oroszországi gazdasági fejlődés nagy tájegységei szerint haladva, azon belül pedig, ahol korabeli anyaga azt lehetővé teszi, egészen részletesen kormányzóságoként, sőt városoként ismerteti a városi életet. A fővárosi és központi ipari kormányzóságok városai ebben a korszakban viszonylagos hanyatlást mutatnak, az ipari fejlődés itt elsősorban a falvakban bontakozik ki, de a viszonylag nagyobb lélekszámú városokban, különösen pedig a két fővárosban sem jelentéktelen. Az ettől a vidéktől délre elhelyezkedő mezőgazdasági övezet városai sokkal kisebb fejlődést mutatnak, legfeljebb a belső kereskedelem lebonyolításában növekszik meg a szerepük, fejlődésüket az gátolja elsősorban, hogy itt igen erős a jobbágyrendszer. Nagyjából hasonló a helyzet az egykor lengyel uralom alatt állt nyugati és délnyugati kormányzóságokban, azzal a különbséggel, hogy itt még erősebb a jobbágyrendszer fékező hatása, viszont a város és a falu (jogi és nem közgazdasági) kategóriái közt nincs olyan éles válaszvonal, mint az orosz területeken; az átmeneti típusoknak széles skálája található itt. A baltikumi kormányzóságokban a külkereskedelmet lebonyolító nagy kikötővárosok gyors fejlődése és a mögöttes területek elmaradott, erősen jobbágytartó jellege közt igen éles az ellentmondás, világosabban tükröződnek a fejlődés ellentétes tendenciái, mint egyebütt. Az urali városok lassúbb fejlődésével szemben áll a törököktől szerzett déli kormányzóságok kikötővárosainak fellendülése, itt az agrárviszonyok lényegesen szabadabb jellege teszi érthetővé a gyors városi fejlődést. Természetesen egyik területen sem szabad túlbecsülni a városfejlődésnek, az ipar kibontakozásának mérvét és ütemét. Rindzjunszkij határozottan szembeszáll azokkal a szovjet történészekkel, akik az ipari forradalom időszakát erre a periódusra helyezik. Véleménye szerint arról talán lehet beszélni, hogy az ipari termelésben végbement

egyfajta forradalom, átmenet a gyári termelésre legalábbis megkezdődött, de ez természetesen még korántsem azonosítható az ipari forradalommal. Igen érdekes ennek a fejezetnek a záró része, amely a városok külső képével, egészségügyi, városrendészeti és kulturális viszonyaival foglalkozik, és valóban élő, emlékezetes képet ad a városi társadalom különböző rétegeinek mindennapjáról.

A negyedik fejezet az ipari kapitalizmus fejlődését vizsgálja, és hangsúlyozza, hogy a tőkés manufaktúrák és gyáarak fejlődése számos esetben falun, vagy azokban a városokhoz csatlakozó külvárosokban ment végbe, amelyekre nem terjedt ki az állami szabályozás, az ipari és kereskedelmi tevékenység gúzsbakötése. Rindzjunszkij részletes adatokat közöl a kezdődő tőkés kizsákmányolás formáiról és hatásairól. Rámutat arra, hogy a régi városokban az óhitű szekták, a Fedoszejev-féle közösségek, amelyek a XVII—XVIII. sz. fordulóján alakultak, s a tárgyalt korszakban már utópikus szocialista jellegű követeléseket is felvetettek, az előbbieken leírt nagy társadalmi átalakulásokat tükrözik. Ezek a közösségek alapjában a városi szegény rétegek egyesülései voltak, radikalizmusukat fejezték ki, bár a gazdag polgárság képviselői is megtalálhatók soraikban.

Befejező ötödik fejezetében Rindzjunszkij a belső telepítéses területek városi fejlődésének sajátásaival foglalkozik és megállapítja, hogy a déli és keleti határvidékeken ez a fejlődés a jobbágyrendszer lazább jellege következtében viszonylag gyorsabb volt.

A városi fejlődésnek az előbbieken felvázolt általános vonala mellett, sőt azzal ellentétben bontakozott ki egy másik, az uralkodó osztályt képviselő államhatalom támogatta tendencia: a régi rend erősítése, ami a városi fejlődésben a régi városi rendek megőrzését jelentette. Mindkét tendencia a városfejlődést célozta. Csakhogy az első a szabad fejlődést, a feudális kötöttségek minél korábbi felszámolását, a másik viszont ezek fenntartását. Különösen a déli területek új városainál ez a két ellentétes tendencia igen szemléletesen mutatkozott meg. Az első volt természetesen az erősebb. S ez is vezetett el a polgári átalakulásig, hiszen a városba került paraszt ki akarta vívni teljes szabadságát. Ez a tény viszont azt mutatja, hogy az oroszországi városi fejlődés minden sajátása mellett alapvetően mégis azonos a nyugat-európaival, csak — éppen hozzátehetjük — időben valamelyest elmaradt mögötte. A városba került paraszt egyre inkább eltávolodott korábbi életformájától, a faluval való kapcsolataitól: a munkás a feudalizmus ellen vívott harc legerősebb oszlopává vált.

Rindzjunszkij óriási anyagot feldolgozó munkája a múlt századi oroszországi fejlődés egyik lényeges kérdését illeti. Alapvető vonásaiban világos és — úgy gondoljuk — maradandó képet ad a városi fejlődésről. Érdemes lett volna azonban gazdag anyagát még néhány irányban bősegebben kihasználni, hogy többet tudjunk meg egyrészt a régi, mondhatni hagyományos városi rendek helyzetéről ebben a korban, másrészt hogy néhány új jelenséget is részletesebben megvizsgálhassunk. Elsősorban a

városi értelmiség kialakulására gondolunk itt, annak a vizsgálatára, milyen része volt ebben a városba érkező nemesség mellett más városi vagy falusi rétegeknek.

Aki ezt a kitűnő könyvet elolvasta, nagy érdeklődéssel várja nyilvánvalóan esedékes és szükséges folytatását, az orosz város kapitalizmus kori történetének hasonló alapossággal és lelkiismeretességgel történő feldolgozását.

Niederhauser Emil

Till, R.: Geschichte der Wiener Stadtverwaltung in den letzten zweihundert Jahren. Verlag für Jugend und Volk. Wien 1957, 137.

A bécsi városi alkotmány- és igazgatástörténet módszeres összefoglalására eddig csak az 1740-ig terjedő korszakban került sor. Ezt követő korszakokat tárgyaló összefoglaló mű hiányát kívánja a szerző pótolni; előrebocsátja azonban, hogy az anyag terjedelme és előtanulmányok hiánya miatt teljességre nem törekedhetett.

Bécsnek az 1221—1740-ig terjedő idő alatti jogállását és városigazgatóságát ismertető bevezetés után a szerző az anyagot három fejezetben tárgyalja, ezeknek mindegyike egy-egy várostörténeti periódust ölel fel. Mindegyik fejezet három-három alfejezetre oszlik, amelyek a fejezetben tárgyalt korszak egy-egy jellegzetesen elhatárolható szakaszának történetével foglalkoznak.

Az egyes kérdések részletei iránt érdeklődők eligazítására szolgál a bécsi városi igazgatástörténettel foglalkozó irodalomnak a III. fejezet 4. alfejezeteként nyújtott bibliográfiája. A nagyszámú jegyzet (733) azonban azt mutatja, hogy a szerző adatait túlnyomórészt levéltári forrásokból, így elsősorban a városi ügyintézés során keletkezett, és Bécs város levéltárában őrzött iratokból meríti.

Bécs alkotmányjogi helyzete ugyan mindig más volt, mint Budáé és Pesté vagy Budapesté, de a városi igazgatás szerveiben található közös vonások, a városi impérium és adminisztráció szerveinek egymás közti kapcsolatában pedig hasonlóságok, sőt a szakhivatalok feladat- és hatáskörében azonosságok is. Ez indokoltá tenné nemcsak R. Till tanulmányának, hanem magának a bécsi városi igazgatás történetének részletesebb ismertetését is, hogy Budapest történetének művelői a kínálózó összehasonlítás folytán is közelebb férközhessenek a feldolgozatlan budapesti újkori városigazgatás történeti problémáihoz. A megszabott szűk terjedelemre figyelemmel, meg kell azonban elégednünk az anyag csoportosításának és a fő problémáknak az ismertetésével.

Az alfejezetekben következetesen érvényre jutó, igen helyesen alkalmazott szerkezeti felépítés szerint a tárgyalt korszakban hatályban volt városi alkotmányt, változások esetén az ezekre irányuló javaslatokat, ezekről folytatott tárgyalások eredményeit, ezt követően az igaz-